

Христо АНДОНОВ-ПОЛЈАНСКИ

ИСТОРИОГРАФСКАТА МИСЛА НА ЕДВАРД КАРДЕЉ

ЕДВАРД КАРДЕЉ (1910—1979) е еден од водечките личности на југословенската Народна и Социјалистичка револуција и е великан на револуционерната марксистичка мисла. Неговите марксистички становишта, длабоко се вткаени во југословенската револуционерна практика, бидејќи неговото теоретско дело чини содржаен дел на југословенската самоуправна социјалистичка револуција.

Целокупниот опус на Едвард Кардељ претставува неизмерлив придонес кон научниот социјализам, кон науката, кон историографијата, кон општествено-политичката мисла. Неговото крупно теоретско и револуционерно дело стекна меѓународен углед во сферата на политичката мисла, во редовите на меѓународното работничко движење.

I

Во историографската мисла на Едвард Кардељ видно внимание и простор зазема неговиот творечки опус по проблемот на нацијата и на националното прашање. Ова прашање на времето се сметаше како едно од најкрупните општествено-политички проблеми на предвоена Југославија. Затоа, овој проблем Е. Кардељ започнува да го проучува во време на сложена меѓународна ситуација, во време на најтешки светски и внатрешно-политички спротивности. Тоа е времето кога Комунистичката партија на Југославија на чело со Јосип Броз Тито станува сериозен политички чинител во земјата и донесува историска одлука за одбрана од фашистичката опасност. Тоа е времето кога Едвард Кардељ ја легализира својата партиска работа, откако посветил големо внимание во организирањето на основачкиот конгрес на Комунистичката партија на Словенија, кој се одржал пролетта 1937 година. Но, набрзо полицијата го затворила. Во затвор останал четири месеци каде што илегално продолжил да ја подготвува студијата за развитокот на словенеч-

кото национално прашање. Со ова прашање Е. Кардељ се занимавал и порано, уште во 1933 година. Тогаш во списанието „Книжевност“ под псевдоним Тоне Бродар ја објавил статијата под наслов: „Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje.“ Тука, тој ги поставува основните принципи во марксистичкото толкување на нацијата.

Продлабочено оваа проблематика Едвард Кардељ најдетализирано ја обработува во студијата под наслов: „Razvoj slovenskega narodnega vprašanja“, која ја завршува во ноември 1938 година. Книгата ја објавува под псевдоним „Sperans“, во Љубљана 1939 година во издавачкото претпријатие „Naša založba“.

По излегување од печат книгата била запленета од цензурата. Но, словенечките комунисти набргу успеале поголем дел од книгата да растурат низ целата земја и на тој начин да го обезбедат нејзиното проучување, за да ја продлабочат разработката на политиката на Комунистичката партија на Југославија во решавањето на националното прашање.

Објавувањето на студијата на Едвард Кардељ за „Развитокот на словенечкото национално прашање“ претставува за она време најзабележително политичко дело. Непосредно пред војната и во текот на Народната револуција оваа книга на кратко се именувала — „Сперанс“, според псевдонимот на нејзиниот автор. „Сперанс“ одиграла мошне крупна политичка улога, не само заради тоа што откривала единствени и правилни перспективи, туку и заради тоа што помогнала за решавање на крупни политички прашања во поглед на националното прашање. Таа означувала придонес кон конкретната политичка акција, што ја водеше Комунистичката партија на Југославија во југословенски рамки, а Комунистичката партија на Словенија во словенечки.

Студијата на „Сперанс“ ја постигнала својата главна задача. Таа станала важно оружје во растежот на словенечките антифашистички сили и за нивната сестрана мобилизација под раководството на Комунистичката партија на Словенија. Овој евидентно значаен труд беше и до денеска останува забележителна теоретска расправа, бележит трактат за правилното разбирање на стратегијата и на тактиката на југословенските комунисти во текот на Народната и Социјалистичката револуција.

Развитокот на настаните што следуваа по појавата на првото издание на овој великолепен научен труд ја докажа правилноста и далековидноста во нејзините основни мисли и заклучоци. Затоа, второто дополнето издание, што излезе во Словенија во 1957 година, потоа, првото српско-хрватско издание во 1958 година, и, првото македонско издание во 1959 година, претставуваше нов актуелен и стојносен приод на Кардељевите цениети становишта по националното прашање.

Македонското издание на студијата на Едвард Кардељ излезе во издание на издавачкото претпријатие „Култура“, а во превод на Матеја Матовски. Претходно од излегувањето на ова издание, уште во 1950 година од ракописот на наведеното словенечко издание, кај нас се објавува одломка од оваа студија. Таа е посветена на: Местото на Прешерна во политичката историја на словенечкиот народ. Во неа е дадена марксистичка анализа на местото и улогата на најголемиот словенечки поет во историјата на словенечкиот народ.

Новото второ издание на студијата на Едвард Кардељ беше придружено со нов опсежен предговор од над 70 страници. Во него се дадени одговори на низа значајни прашања од нашата современост и се истакнати перспективите на иднината. Основните поставки на Е. Кардељ по националното прашање најдоа убедителна потврда во политичката практика на современа социјалистичка, самоуправна и неврзана Југославија.

Студијата на Едвард Кардељ дојде како освежување на новата Титова генерација. По научниот третман на проблемите студијата претставува крупно научно дело. Таа е евидентно карактеристичен документ на нашето време, на убедителното искажување за перспективите во севкупното решавање на националното прашање. Во неа, со сеопфатна синтеза на проблемите на нацијата и на националното прашање, укажани се смерници за ориентација во толкувањето на овие проблеми. Многуге умесни заклучоци во третманот на многу интересните прашања означуваат единствен пример во југословенската политичка и историографска мисла.

II

Во студијата на Едвард Кардељ за „Развитокот на словенечкото национално прашање“ најпрвин, се разгледуваат општите принципи на нацијата и на националното прашање. Потем, врз основа на научните методи во марксистичкото разбирање на историјата изложен е целосен преглед за историскиот развиток на словенечкиот народ сè до создавањето на словенечката нација. Опстојно и аргументирано е разработен политичкиот и културниот развиток на Словенците, нивната национална индивидуалност.

Темелите за формирање на словенечката национална свест Едвард Кардељ ги определува уште во време на Реформацијата и на селанските востанија. Будањето на словенечката нација Е. Кардељ го означува во XVIII и во првата половина на XIX век, кога овој процес веќе бил поврзан со урнувањето на феудализмот и продирањето на капиталистичките елементи. Но, тен-

денцијата за снажен полет на националното движење во Словенија била карактеристична дури при преминот на XIX во XX век, односно во епохата на империјализмот. На ова прашање од развитокот на словенечкото национално прашање е посветен најопстоен дел во трудот на Едвард Кардељ. Меѓутоа, во поглавјето за општите карактеристики на нацијата и на националното прашање и во опсежниот предговор кон второто издание на студијата, изнесени се мошне важни толкувања за некои аспекти на националното прашање во Југославија. Обрнато е внимание, исто така и на критиките на некои теории за нацијата, појавата и општиот развиток на нациите, перспективите за иднината на нацијата и некои други актуелни прашања. Таканаречените „модерни“ теории за нацијата, кои ѝ давале расна карактеристика, претрпеле потполн неуспех, заради својата теориска неодржливост, исто така и оние теории кои ја определувале нацијата како појава „природна“, „априорна“. Самиот поим на нацијата не го дефинирале ни оние теории кои нацијата ја поставувале како заедница на историската судбина, религијата и слично; ниту пак, оние теории, дека нацијата е заедничка волја и солидарност на волјата, што извира од заедницата на историјата и јазикот или пак со заедничката култура или со заедницата на јазикот. Аргументирана критика дадена е и на Сталиновата концепција на нацијата. Во теоретскиот третман на нацијата Сталин не успеал да ја објасни општествената улога на нацијата како историска појава. Од друга страна, Сталин не успеал да го објасни и делувањето на „економската поврзаност“. Во оваа поставка тој не ја увидел органската врска помеѓу одредената социјално-економска структура на општеството и на нацијата, како составен дел на одредени економски и општествени односи.

Во студијата Едвард Кардељ го разработува и интересното прашање за разликата помеѓу нацијата и националното прашање. Карактеристиката за националното прашање се состои, според Е. Кардељ, во поставката дека не е довршен процесот за потполната самостојност било во централизираната држава или пак во слободно заклучената федерација со другите народи. Националното движење, кое произлегува од националното прашање и е негов израз, се исполнува во два облика: во движењето на народот за национално обединување и во борбата за ослободување на нацијата од под туѓата хегемонија. Првиот облик бил карактеристичен за XIX век, а вториот за епохата на империјализмот. Во последнава епоха, која според Владимир Илич Ленин е предвечерие на социјалистичката револуција, национално-ослободителното движење станува сојузник на пролетаријатот, кој ја презема улогата на доследен поборник за правото на секоја нација на самоопределување.

Во студијата Едвард Кардељ изнесува и интересни размислувања за иднината на нацијата. Денес кога човештвото влегува во нова етапа од развитокот на продуктивните сили, чијшто подем не евозможен без социјалистичките општествени односи, се придонесува за совладување на тесните национални рамки, за зближување на нациите. Во иднина, според Е. Кардељ, ќе се доаѓа до спојување на нациите. Соработката и братството меѓу нациите сè повеќе ќе се развива и тоа врз основа на интернационалистичката идеологија, која не е негација на националната индивидуалност. Едвард Кардељ подвлекува дека спојувањето на нациите не значи и спојување на јазикот, националните особености во културата или пак за насилна асимилација на малите народи. Тенденцијата ќе биде усмерена, нагласува Едвард Кардељ, во правецот кон индивидуалноста на секоја нација, на нејзината култура, која претставува незаменлив извор на општочовечката култура.

III

ПОЈДОВНИТЕ заклучоци на Едвард Кардељ за развитокот на нацијата и на националното прашање се особено значајни и за Македонија, за развитокот на македонскиот народ и на македонската нација. Со своите евидентно-значајни становишта Едвард Кардељ стана вистински и верен толкувач на праведните желби и стремежи на македонскиот народ, кој дури во Социјалистичката револуција ја извојува својата слобода. Токму во „оваа оружана борба — смета Е. Кардељ — македонскиот народ го докажа не само својот национален идентитет, туку и волјата да живее и да се развива како слободна нација. Тој воедно докажа дека неговите корени лежат длабоко во неговата историја и дека никој нема право да зборува за македонскиот народ како нација која е така да се каже вчера родена. Истовремено — истакнува натаму Е. Кардељ — македонскиот народ и народностите во Македонија, под раководството на македонските комунисти, решително им се спротивставија и на сите обиди за одделување на нивната борба од заедничката борба на југословенските народи и народности за национално и социјално ослободување, свесни дека само во заедницата на слободни и рамноправни југословенски народи и народности можат да ја обезбедат својата национална слобода и своите револуционерни цели. Македонскиот народ со Народноослободителната борба, со борбата на револуционерното работничко движење и со сопствениот материјален, културен и општествен развиток — не само во последните децении, туку и многу порано — се афирмира како нација“.

Овие научни и суверени заклучоци на Едвард Кардељ за самобитниот историски развој на македонскиот народ и на македонската нација, претставуваат израз на неговиот марксистички пристап во толкувањето на историското минато, на неговата длабока решителност да го брани историското право и историската вистина на македонскиот народ.

Овој свој научен, марксистички став, Едвард Кардељ го нагласува во сите свои работи, кои од 1944 година започнаа да се објавуваат и во Македонија. При тоа, интересно е да се одбележи дека веднаш по непосредното ослободување на Македонија се обрна внимание кон големото наследство во општествено-политичката и историографската мисла на Едвард Кардељ.

Уште во текот на 1944 година во битолската печатница „Победа“ излезе од печат брошурата на Е. Кардељ — Бевц под наслов: „Второто заседание на АВНОЈ и задачите на антифашистичкиот младински фронт“. Овде стојносно се разработени одлуките на Второто заседание на АВНОЈ и е определено нивното значење за историјата на Нова Југославија. Истата ова година (1944) во печатницата „Гоце Делчев“ е отпечатен и трудот на Е. Кардељ под наслов: „Патот на Нова Југославија“. Тоа е мошне значаен текст, во кој е особено истакната улогата на Народноослободителното движење на Југославија, кое претставува најзначајна страница во историјата на Втората светска војна. Во книгата е дадена историска анализа и синтеза на југословенската Народна револуција, при што виден простор е одделен и на придобивките на Народноослободителното движење на Македонија. При тоа, посебно се акцентирани длабоките корени во ослободителната кауза на македонскиот народ. Едвард Кардељ го подвлекува следново: „Во Македонија, каде што секој политички живот со децении беше задушувачан од страна на разни угнетувачи, сега првпат по националните востанија од почетокот на овој век, се формира вистинско народно раководство од најборбените и најслободољубивите елементи на македонскиот народ“. Ова вистинско научно и револуционерно пледоаје Едвард Кардељ го акцентира и го образложи и во говорот на Второто заседание на АСНОМ, кој се одржа во Скопје од 28 до 30 декември 1944 година. Тогаш, Едвард Кардељ ги поздравил македонските народни пратеници од името на Националниот комитет на Југославија. Тој ги нагласил големите придобивки на Народноослободителното движење на народите и на народностите на Југославија и уште еднаш го подвлече големото значење на постигнатата слобода на македонскиот народ и на народностите во Македонија. Меѓу другото, во тој историски говор Едвард Кардељ рече:

„Македонскиот народ во оваа војна извојува победа, која што во историјата на македонскиот народ ќе остане како нај-

крупна придобивка во неговиот национален развиток, можеме да речеме — како настан, којшто вековната борба на македонскиот народ за егзистенција, борба на живот и смрт, борба да биде или не, дефинитивно ја реши во позитивна смисла“.

Едвард Кардељ беше навистина незаменлив соборец на македонската и на југословенската вистина. Од вонредна важност е неговиот говор одржан на Четвртото заседание на Народната скупштина на Федеративна Народна Република Југославија, кое се одржа на 28 декември 1948 година. Во овој значаен говор Е. Кардељ го третира прашањето за федерацијата на Јужните Словени, кој проблем Информбирото го користел во кампањата против Југославија. Со аргументирани докази и историски сведоштва Е. Кардељ ги одби сите клевети и неосновани обвинувања. Во истиот контекст тој ги критикуваше и обвинувањата во врска со југословенскиот став за непопречениот национален и слободен развиток на пиринските Македонци. Со нему својствена луцидност тој го констатира фактот дека „на таквото наше барање во поглед на Пиринска Македонија некои бугарски раководители — понекогаш отворено понекогаш заобиколено, му даваа постојан отпор. Денешниов став на некои бугарски раководители не само во поглед на Пиринска Македонија, туку и во поглед на Македонија воопшто, вели Е. Кардељ, сам по себе е најдобар доказ колку нашиот став беше правилен и колку се силни таму уште остатоците на великобугарскиот шовинизам.“

Овие историски заклучоци на Едвард Кардељ понатамошните настани ги докажаа и ги потврдија. Тоа уште еднаш говори со каков интерес и со какво внимание тој ги следел развитокот на македонското национално прашање и со каква енергична смелост ги бранел вековните светлини на македонскиот народ.

*
* *

ИСТОРИОГРАФСКАТА МИСЛА на Едвард Кардељ која наоѓа така очевиден, образложен израз во неговата студија за „Развитокот на словенечкото национално прашање“ претставува основа за појавата на најновата југословенска историографија. Мошне темелните и луцидните марксистички објаснувања особено по прашањето на нацијата и на националното прашање, претставуваат посебен придонес кон историјата на југословенските народи и народности, кон светската општествено-политичката мисла и кон историографската мисла. Со оваа комплетна, извонредна научна студија Едвард Кардељ, како вистински марксист и дијалектичар на нашата нова епоха,

испакнува и како врвен историограф, како мислител и како теоретичар од европски и светски ранг. Оттука, оваа негова студија со право може да се нарече книга на нашето време. Всушност, таков е и целокупниот грандиозен драгоцен опус на Едвард Кардељ. Со ова големо теоретско дело тој е великан на револуционерната и марксистичката мисла, величествен пример на човек на науката и на револуцијата. Во истовреме тој е вистински протагонист на Титова Народна и Социјалистичка револуција. Затоа, делото на Едвард Кардељ претставува содржаен дел на оваа Револуција, на нејзиниот натамошен творечки и револуционерен развој.